

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА

Рибалка Анна Олексіївна, н.к.-Прибилович Т.В.

Криворізький коледж економіки та управління ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

Тіньова економіка (англ. Black economy, Ghost economy, Shadow economy) — господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці. «Тіньові» підприємства не перерозподіляють власних доходів до бюджетів та державних цільових фондів, вони не сплачують податки, максимізуючи власні прибутки.

Виділяють три види тіньової економіки :

- «Друга» тіньова економіка — це заборонена законом економічна діяльність працівників «білої» (офіційної) економіки, яка приводить до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу. З точки зору суспільства у цілому «друга» тіньова економіка не виробляє ніяких нових товарів чи послуг: вигодами, які отримуються від «другої» економіки, користуються одні люди за рахунок втрат, які несуть інші люди.

- «Сіра» тіньова економіка — економічна діяльність по виготовленню та реалізації звичайних товарів та послуг яка дозволена законом, але не реєструється (переважно дрібний бізнес). На відміну від «другої» економіки, яка невідривно пов'язана з «білою» (офіційною) економікою та паразитує за її рахунок, «сіра» економіка функціонує автономно. У цьому секторі виробники або свідомо ухиляються від офіційного обліку, не бажаючи нести витрати (пов'язані з отриманням ліцензій, сплатою податків тощо), або звітування про такий вид діяльності взагалі не передбачено.

- «Чорна» тіньова економіка (економіка організованої злочинності) — заборонена законом економічна діяльність, яка пов'язана з виробництвом та реалізацією заборонених та дефіцитних товарів та послуг. «Чорною» економікою у широкому значенні можна вважати всі види діяльності, які повністю виключені з нормального економічного життя, оскільки вони вважаються несумісними з ним й такими, що його руйнують (наприклад, наркобізнес, грабунки тощо).

Тіньова економіка характеризується більшою гнучкістю та динамічністю, ніж легальна. Вона має здатність швидко заповнювати ніші (що виникають в економічному просторі) та створювати додаткові робочі місця. Тіньова економіка насичує ринок товарами і послугами, збільшує доходи частини населення, посилює конкурентну боротьбу, стримуючи на певний час соціальні дестабілізаційні процеси в суспільстві. Проте вирішальним є негативний вплив тіньового сектору на національну економіку. Внаслідок існування тіньової економіки зменшуються доходи бюджету, зростає зовнішній і внутрішній борг, збільшується тіньовий капітал, зменшується інвестиційна привабливість держави, втрачаються можливості активної участі у глобалізаційних процесах. Втрати державою своїх регулюючих, контролюючих та інших соціально важливих функцій (внаслідок наявності тіньової економіки) неминуче супроводжується криміналізацією суспільства та зростанням організованої злочинності. Система тіньового обороту ВВП працює головним чином на відтік капіталу і лише мала частка національного капіталу залишається або повертається для інвестування вітчизняного виробництва іноді у вигляді прямих іноземних інвестицій чи в іншій формі, що є по суті відмиванням тіньового капіталу.

Тіньова економіка в Україні — результат системної кризи економіки, що виникла через невідповідність методів здійснення ринкових перетворень. Поширення тіньової економіки в Україні відбулося на базі руйнації діючих розподільних відносин і побудови нових, які істотно порушили усталений баланс інтересів суб'єктів економіки, паритетність розвитку окремих її сфер, мотивацію ефективного господарювання.

За даними Міністерства економіки, рівень тіньового сектору економіки України за підсумками 2009 року становить близько 40 % від офіційного ВВП. За попередніми оцінками, державний бюджет України, в результаті збільшення тіньового сектору, у 2009 році може недоотримав понад 100 млрд. грн.

У розвинених країнах масштаби тіньової економіки відносно невеликі і складають приблизно 5-15% ВВП. Якщо аналізувати Євросоюзу, то рівень тінізації економіки Греції найвищий у Євросоюзі. Згідно з дослідженням відомого економіста Фрідріха Шнайдера, близько 26% економіки країни знаходиться у тіні. В Україні цей показник за його оцінкою складає 55%. Безперечно, адекватно оцінити рівень

тінзації непросто. Мінекономіки України говорить про 28-44%. У свою чергу, підхід Шнайдера цікавий застосуванням одного методу для 120 країн. Україна при його використанні має найбільшу "тінь" у Європі.

Високий рівень тінзації української економіки підтверджується також показником обсягу використання готівки у розрахунках. Серед східноєвропейських країн Україна посідає перше місце за обсягом готівки в обігу щодо ВВП.

Сьогодні в тіні знаходиться близько половини українських зарплат. За даними ДПА, ціна питання чимала: щорічно через виплати «в конвертах» країна втрачає близько 10 мільярдів гривень податків. І знайти приховувачів зарплат досить легко. Проте в те, що навіть дуже жваві дії податківців змусять підприємців працювати «по-білому», малоімовірно.

У нас періодично зароджуються різні ініціативи — узаконення доходів, капіталу, тепер ось «боротьба з конвертами». Тільки по-справжньому плідною вся ця боротьба не може стати з однієї причини — вона починається «знизу», тоді як основні проблеми — «нагорі». На нашу думку, представникам влади слід починати з себе — припинити «жити у друзів» або, наприклад, не «збирати гроші на вбрання всією сім'єю».

Головна причина «конвертів» полягає у високому рівні нарахувань і утримань з Фонду оплати праці. Існування в тіні теж має свою вартість, тому зниження нарахувань на ФОП до 20–25 відсотків цілком могло б виправити становище. Що ж стосується Пенсійного фонду, то відрахування в нього могли б покритися за рахунок легалізації зарплат і зростання економіки.

В українців буквально на генетичному рівні закладено не платити податки — така наша вдача. Плюс проблема недовіри до влади і небажання платити державі. Ніхто не любить платити податки, але, проте, немало людей їх платять. Тому все питання в тому, з чого і з кого починатимемо. Якщо витрати вищих чиновників знаходитимуться відповідно до доходів, якщо мінімальні пенсії та зарплати приведуть у відповідність з прожитковим мінімумом, якщо податкова чесність стане способом життя нових українців, ось тоді і наша вдача може помінятися.

Боротьба з тіньовою економікою повинна носити комплексний характер. З точки зору методів, протидія негативним проявам тіньової економіки не

обмежується лише санкціями за порушення умов заборони (оскільки для ефективного запровадження санкцій необхідна велика кількість бюджетних коштів).

Основною зброєю в арсеналі у боротьбі з тіньовою економікою є: прозоре податкове, кримінальне та цивільне право; високий рівень оплати праці державних службовців; висока якість надання державних послуг населенню; ефективний механізм захисту прав і свобод громадян перед посяганнями державних структур; дієвий ринковий механізм та високий рівень конкуренції. Саме ці умови, а не жорсткі санкції, є фундаментом для боротьби з тіньовою економікою в будь-якій країні. Трансформація тіньової економіки та подолання корупції є не лише чинником економічного зростання, вирішення низки соціальних питань, але й першочерговим завданням на шляху до інтеграції України з Європейським Союзом. Співробітництво між Україною та Європейським Союзом у сфері трансформації тіньової економіки, втілене в Угоду про партнерство та співробітництво і спільні плани дій, може дати позитивні результати при умові постійного моніторингу цього процесу з боку міжнародних організацій та наднаціональних установ ЄС, а також при ретельному виконанні Україною взятих на себе зобов'язань.